

A tehetségterképektől a tehetségföldrajzig

From talent maps to talent geography

GYŐRI FERENC

KULCSSZAVAK: tehetség, tehetségföldrajz, tehetségterkép, tehetségháztartás, Magyar Életrajzi Lexikon

ABSZTRAKT: A tanulmány a tehetségföldrajz elméleti és gyakorlati kérdésköréből merít egy magyarországi modellvizsgálat bemutatásán keresztül. Rávilágít arra, hogy a tehetség térbeliségének kutatása nem idegen a geográfia szellemétől, sőt abban hagyományai vannak. Bejárja az utat, amely az első tehetségterképek elkészítésétől a tehetség térbeliségének modellezéséig vezetett. A kutatás céljára lexikonadatokból létrehozott adatbázis kialakításának eredeti módszertana mellett a tehetségháztartás települési és területi szintű eredményeiből közöl válogatást.

KEYWORDS: *talent, talent map, talent geography, talent reservoir, Hungarian Biographical Encyclopedia*

ABSTRACT: *This research investigates three methodologically distinctive, but thematically related topic areas. The first part is connected to the theory of talent geography; the second one deals with its methodological questions, while the third part is an attempt to comprehend its spatial aspects from an empirical point of view. Research into spatial differences of talent is not unfamiliar to geography; in fact, its traditions are rooted in the very same discipline. Those approaches and methods are introduced, which are used to deal with the spatial relations of talent by geography, as well as by several of its branches. It is also pointed out, that, in addition to the necessity of considering traditional models, talent is to be examined from a broader spatial-temporal perspective, that is, within the context of geographical and historical processes. Talent geography is interpreted as a branch of geography, investigating the connection between the links, the networks and the mutual interrelatedness of human talent and structures of the geographical environment.*

Recently, electronic versions of encyclopaedias have become available online, all of which contain spatial data in large numbers. These data are suitable for processing when GIS-tools are used. A method is introduced which can be used in order to create a manageable and coherent database from encyclopaedic material. The digital version of the Hungarian Biographical Encyclopedia, containing more than 17,000 entries, was used for this purpose. Due to the great variety of samples, which can be obtained from the database by using a variety of search criteria, the search results can be used for multiple purposes in further research.

In the third part of the study, spatial distribution as well as mobility patterns of talent are modelled. Model analyses provide indicators, gained from the data available and the conclusions derived from them.

Further, the talent reservoir function of individual settlements, counties and regions are defined and related indicators are compared (the capacity of giving birth to talent, attracting, retaining and mobilising it). Our findings suggest that the talent centre of gravity in Hungary has lately shifted toward the east. Still, it is mainly the capital that has been able to keep or attract talent. On the other hand, it is only a fraction of the other settlements or counties that could do the same. Disregarding the capital's dominant role, settlements of good, medium and bad talent reservoir function can be identified. The capacity of nurturing talented people and the inability to keep them never co-existed, while the capacity of nurturing talent and the inability to keep it only rarely existed in parallel. The counties that were able to nurture and keep their talented inhabitants coincided with the developed core areas and with those of pre-World War I Hungary, which were the first to be modernised (Northwest Hungary, The Great Plain). In conclusion, the geographical environment can influence the spatial distribution of talent. The spatial structures, processes and patterns (quantitative and qualitative distribution, development, growth, spatial concentration and de-concentration, the relationship between periphery and centre, attractive and repelling elements) are all factors that manifest themselves in the spatial distribution of talent. The spatial distribution of talent reveals a dimension of a complicated social system of inequality.

Bevezetés

Bevallom, mikor Tóth József professzor egyik előadásán először hallottam a *talentumföldrajzról* mint alig bejárt kutatási területről, kissé szokatlannak tűnt számomra a dolog, s ezzel aligha lehettem egyedül. De volt valami sorsszerűség abban, hogy röviddel ezután – némi kíváncsiságtól hajtott keresés eredményeként – kezembe akadt Hantos Gyula (1936), majd nem sokkal később Somogyi József (1942) *tehetségtérképe*, amelyek tüzetes tanulmányozása után kezdeti szkepszisem oszladozni kezdett. A térképeket szemlélve arra a – geográfusként rutinszerű – következtetésre jutottam, hogy azok a tényezők, amelyek a múltban befolyásolták a tehetség tájanként vagy településenként való eloszlását, ma is hasonlóképpen működhetnek.

Máskülönben, a tehetség térbeliségéről sokféle percepció él tudatunkban. A médiumok gyakorta tudósítanak arról, hová igazolnak kedvenc játékosaink, hol talál megélhetést orvosaink sajnálatosan növekvő hányada, vagy szembesítenek például azzal, hogy fővárosunk a művészi vagy közéleti karrier továbbra is kikerülhetetlen állomását jelenti. Nem vitás: tehetségünk kibontakozásában – egy korántsem egyszerű kölcsönhatásrendszer eredményeként – bizonyos helyek fontos szerephez jutnak.

A tehetség biológiai szempontból többé-kevésbé egyenletesen oszlik el a Földön, ám hogy abból születik-e tudományos vagy művészi alkotás, azt a történelem, a társadalmi, gazdasági, művelődési és mentális tényezők egész sora készíti elő (Vekerdi 1982). Arra, hogy a térben nem homogén módon manifesztálódik, néhány „kemény” mutató is felhívja figyelmünket (például a szellemi keresők aránya, a találmányok eloszlása, a versenyek eredményei).

Joggal feltételezhető tehát, hogy a tehetség térbelisége éppúgy leírható földrajzi aspektusból, mint a legtöbb társadalmi jelenség térbelisége.

Mindezek latolgatása közben érett meg bennem a gondolat, hogy – részben Hantos, Somogyi és Tóth nyomdokain haladva, részben saját invencióimra támaszkodva – kísérletet tegyek a *tehetség térbeliségének modellezésére*. Ehhez három, e tanulmány szerkezetét is meghatározó, egymással összefonódó tennivalóra kellett összpontosítanom.

Az első a tehetségföldrajz *elméleti* alapjainak tisztázása volt. A tehetségügy szakirodalmának tanulmányozása szilárdá tette meggyőződésemet, hogy a tehetséget – a kevésbé szakavatottak számára sokszor szofisztikusnak tűnő – pszicho-szociológiai tehetségmodellek (Heller et al. 2000) további bonyolítása helyett szélesebb tér-idő-rendszerben, a *földrajzi és történelmi folyamatok kontextusában* célszerű értelmezni. Körvonalazódott az is, hogy a tehetségföldrajz a tehetség és a földrajzi környezet struktúráinak viszonyát, kölcsönhatásait vizsgáló kutatási területként definiálható. E kérdések taglalása – csakúgy, mint a különböző tehetségfelfogások történeti változásának bemutatása – korábban már napirendre került (Győri 2006), így ezúttal csak a leglényegesebb tételekre térek vissza.

A második problémakört a tehetségföldrajz *módszertani* megközelítései- nek egy lehetséges iránya jelentette. A különféle lexikonok rendszerint tetemes mennyiségű területi adatot tartalmaznak, amelyek feltárásával, elemzésével és interpretációjával a tértudományok eddig alig-alig foglalkoztak. Ma már számos lexikon elektronikus változata hozzáférhető, ami megkönnyíti az adatok keresését és feldolgozását.

Kutatásaimhoz a *Magyar Életrajzi Lexikont* (Kenyeres 2004) felhasználva olyan – viszonylag egyszerű – eljárást dolgoztam ki, amely egyéb, hasonló szerkesztési elvek szerint készült, digitális forrásokra is alkalmazható. E módszerrel – a lexikonban szereplő kiválóságokat a kutatás tárgyegységének tekintve – elemzésre alkalmas, koherens, térinformatikai eszközökkel könnyen kezelhető adatbázist hoztam létre.

A harmadik feladat maga a *modellezés* volt. Korábbi kísérleteim (Győri 2004) alapján joggal feltételeztem, hogy a *társadalmi-földrajzi terek általános relációi és törvényszerűségei* (például terjedés, koncentráció, centrum-periféria-viszony, vonzás-taszítás) a tehetség térszerkezetében, mozgásfolyamataiban is megjelennek, s gyaníthatóvá vált az is, hogy annak térbeli mintázata a *társadalmi egyenlőtlenségi rendszer egyfajta térbeli vetületeként* fogható fel.

Mindezek illusztrálására – a tehetséget hordozó személyek (talentumok) területi eloszlásának korábbról ismert (ld. következő fejezet) ábrázolásán túl – az úgynevezett *tehetségháztartási mutatók* bevezetésével, tematikus települési és területi rangsorokat, térképmodelleket készítettem.

Tehetség térben és időben

A tehetség komplex, individuális *képességrendszer*, amely átlag feletti teljesítményt tud létrehozni. Domináns képességterületek szerint *intellektuális, pszichomotoros, művészi és szociális* tehetségről beszélhetünk (Ranschburg 1989). Az elkülönítés pusztán elméleti jellegű, mindezek egymással bizonyos fokú kölcsönhatásban működnek. Az absztrakt gondolkodás fejlődésében például fontosak lehetnek az irodalmi, zenei vagy nyelvi készségek, s az sem véletlen, hogy a legtöbb új, koncepcionális felfedezés különböző szakterületek szinergiájára épül (Roska 2001).

A tehetséges személy pszichológiai értelemben *kimagasló képességekkel, kreativitással és motivációval* rendelkezik (Renzulli 1976). Ezek kifejlődésében az alapértékeket kijelölő *családi környezetnek*, a tudást nyújtó *iskolának*, valamint a katalizáló, motiváló hatású *társaknak, közösségeknek* meghatározó szerep jut (Mönks, Boxtel 1996). Ugyanakkor a geográfus figyelmét nem kerülheti el e szűkebb szocializációs mezőt magába foglaló nagyobb rendszer, a *földrajzi-történelmi* környezet sem. A lakóhely funkciói, gazdasága, infrastruktúrája, olykor természeti környezete, lakóinak összetétele, mentalitása, hagyományai, életminősége és kapcsolati terei, mind-mind befolyásolhatják a tehetség kibontakozási esélyeit. A tehetség megvalósulása példát ad, aminek ugyanott újabb talentumok felbukkanása lehet a következménye (Szaveljeva 2003). A tehetség kölcsönhatásban van fizikai és szellemi környezetével, amelyeknek teremtője, formálója is egyben.

A tehetségről szólva különbséget kell tennünk kétféle létező, a tehetséges személy és alkotása között. Ha az előbbit vizsgáljuk, akkor *talentológiai*, ha az utóbbit, akkor *kreatológiai* oldalról szemlélődünk (Zsolnai 2005). E szétválasztással a tehetségföldrajznak két aspektusa jelenik meg: a földrajz és a talentológia interdiszciplínájaként a *talentumföldrajz*, míg kreatológiai látásmódjaként az *alkotásföldrajz* definiálható. A praktikusság kedvéért alkotásnak minősíthetünk minden magas szintű szellemi és tárgyi produktumot, művészi interpretációt, sportteljesítményt vagy társadalmi akciót. Talentum és alkotása egymást feltételezik, szubsztrátumuk ugyanaz: a tehetség. A tehetségföldrajz e tételtől indul ki, s természetesen nem célja a tehetség definíciós problémáinak megoldása.

A forrásokban *Hippokratész* (i. e. 460–377) óta ismertek azok a megállapítások, amelyek a különféle tájak lakóinak eltérő habitusára, képességeire vonatkoznak. A differenciák okait sokáig az éghajlat vagy a domborzat befolyására, illetve a népek „vérségi elemeire” vezették vissza. Csak a 20. század kutatásai tették egyértelművé, hogy a különbségeket – a biológiai törvényszerűségek mellett – kulturális sajátosságok okozzák. *Odin* (1895) francia irodalmárok eredetét vizsgálva már utal arra, hogy ott terem több tehetség, ahol művelt, intelligens személyek találkozhatnak (például oktatási, egyházi központokban).

Kretschmer német muzsikuskok szülőhelyei alapján úgy ítéli, a népek keveredési területei (Közép- és Dél-Németország) tehetségben gazdagabbak, mint mások (Mühlmann 2005). Saller (1932) intelligenciavizsgálatai a közlekedésileg fejlettebb és gazdagabb vidékek (például Hessen, Weser-mente) tanulóinak átlag feletti képességeit igazolják. A jelenségre két helytálló magyarázatot is ad: egyrészt úgy véli, a fejlettebb közlekedés növeli a találkozások gyakoriságát, ami jó hatással van a helyi tudásra; másrészt felismeri, hogy a műveltebb, mobilabb személyek az elmaradott vidékekről szívesen költöznek fejlettebbekre.

A születőben lévő modern magyar társadalomföldrajz kétféleképpen, kultúra-, illetve tájcentrikus felfogásban közelítette meg a tehetséget. Czirbusz (1917) földrajzi „fatalizmust” bíráló felfogása szerint az emberi képességeket nem a lakóhely „fizikája”, sokkal inkább annak kultúrája formálja. Dékány (1924) úgy véli, a kultúrateremtő ember elméssége és találeményessége, a gazdasági fejlődés során növekvő szükségleteket (teret, nyersanyagot, eszközöket) is pótolhatja. Bibó (1930) első „tehetségföldrajzi” esszéje az irodalmi alkotásokban is elburjánzó miliő-felfogásokkal száll szembe.

Teleki (1934) az embert differenciált adottságokkal születő individuumnak tartja, akinek pszichikuma szorosan kötődik természeti miliőjéhez. Hézszer (1935) a népek „egyéni mivoltában rejlő” rátermettségét ugyancsak a táj determináns szerepével magyarázza. Fodor (1948) szintézise szerint az emberi vonásokat a vérségi elemek, a tájhatások és a lélek benső adottságai alakítják, amelyek – együtt bonyolult kölcsönhatásrendszerrel alkotva – szellemi tájakat hoznak létre.

Első hazai tehetségterképünk – 156 írónk és költőnk születési helyével – Pintér (1928) irodalomtörténeti munkájának mellékleteként jelent meg. Ezt követte Hantos, majd Somogyi – fentebb hivatkozott – több ezer lexikonadat segítségével készült térképe, amelyekhez egy-egy tanulmány is kapcsolódott. Hantos a Pallas Nagy Lexikon születési adatait vette alapul, s kísérletet tett a tehetség – lexikonosorokkal mért – „nagyságának” megjelenítésére is. Írásában egyes tájaink (például a Szepesség, a Székelyföld) tehetséggazdagságát a „tájlélek” befolyásával magyarázza, míg az utakat, vasutakat, városokat a tehetség kibontakozásának feltételeként interpretálja.

Somogyi a Révai Lexikon huszonegy kötetéből dolgozott. Szintén a szülőhelyeket ábrázoló térképén nagyjainkat szakmai ismérvek szerint tünteti fel (például tudósok, művészek). Megállapítja, hogy a legtöbb tehetséget adó városaink tradicionális kultúrközpontok, nagy múltú iskolákkal, művelt polgársággal, ahol a hely szelleme (genius loci) a törzsökös lakossággal keveredő bevándorlók új nemzedékeit is inspirálta.

A 20. század közepétől – a tehetségügyet lejárató ideológiák és az egyenlősítést hirdető propaganda miatt – a tehetség mint téma jó időre eltűnt a térkutatás irodalmából. Csak az 1970-es évek második felétől, az extenzív gazdaságfejlesztés tartalékainak kiapadása következtében indultak meg azok

az emberi erőforrásokkal kapcsolatos területi kutatások, amelyekben a matematika – olykor látenszen – újra előkerült.

Kozma (1981) a tehetséget és innovációs készséget legnagyobb gazdasági tartalékunkként interpretálja. De a szellemi élet térszerkezete, illetve az innovációra alkalmas térségek elhelyezkedése nagyfokú aránytalanságokat mutat (Kőszegfalvi 1975, Kozma 1983, Nemes Nagy 1988). A „szürkeállományt” láthatóan a jobb munkalehetőségek és infrastrukturális viszonyok vonzzák (B. Horváth, Boros 1984). A városok és falvak értelmiségi arányaiban és a vezető értelmiségi pályához jutás esélyeiben újratermelőddő regionális különbségek figyelhetők meg (Becsei 1983, Enyedi 1986). Az innovációk terjedésében a kelet–nyugati mellett látványosan rajzolódik ki egy észak–déli regionális megosztottság is (Rechnitzer 1993).

A tehetség felismerése és gondozása elsősorban az iskola feladata. Az oktatási rendszer országos vizsgálata kiderítette, hogy annak térszerkezetében a társadalmi-gazdasági térszerkezet tükröződik (Báthory 1973), de nem hagyhatók figyelmen kívül a történelmileg kialakult, lokális hatások sem (Berényi 1997). A tanulók kulturális eszköztudását és az iskolák eredményességét mérő hazai vizsgálatok a szociokulturális háttér meghatározó szerepét bizonyítják (Vári 1997, Neuwirth 2005). Közoktatásunk fokozza a tanulók közötti különbségeket, ami jelentős társadalmi rétegek lemaradását eredményezi (Csapó 2003). A deklasszálódó családok gyermekeinek egyre kevesebb esélye marad: országos szinten a jó képességű gyerekek kb. fele elkallódik (Pusztai 1997). A „települési lejtő” alján élők alacsony iskolázottsága gyermekeik továbbtanulási motivációira is hat (M. Császár 2003), ami viszont kapcsolatban áll az oktatási intézmények elérhetőségével, lakóhelytől mért távolságával is (Forray, Kozma 1993).

A gazdaságtérképi, illetve regionális gazdaságtani irodalomban a tudásalapú gazdaság paradigmája tette népszerűvé a tehetség térbeliségét érintő fejtegetéseket. Az ugyanis versenyelőnyeiket a kreatív munkaerőre alapozó, szüntelenül innováló cégek működésén nyugszik (Lengyel 2010). A lokális gazdaságfejlesztésben szintén a találékonyság, az innováció felhalmozásának és alkalmazásának képessége, valamint a humán-, társadalmi és tudástőke magas színvonala jelent versenyelőnyt (Kozma, Falusné 2002, Csath 2002, Tóth 2010). A területi kutatásokban gyakran kerül terítékre a tudástermelés, -áramlás és -elosztás kérdése (Lengyel 2004), az országhatárokat átlépő agyszívás (Dövényi 2005, Csanády et al. 2008) vagy a centrumterületek és a gyorsan fejlődő perifériák között kialakuló agykörforgás (Saxenian 2006).

Az amerikai Florida (2002) szerint a tehetségek magas életminőség-igényét kielégítő településeknek, a helyi társadalom toleranciájának és az odavonzott technológiának meghatározó szerep jut a kreatív gazdasági tér kialakulásában. Története nyomán értékes tanulmányok születtek a kreatív gazdaság, illetve a kreatív osztály hazai és interregionális struktúrájáról (Kovács et al. 2007, Ságvári, Lengyel 2008, Rittgasszer 2009). Megfogalmazódott, hogy a társadalmi nyitott-

ság, a kultúrák keveredése és a térbeli hálózatok csomópontjain kialakuló „eszmezsere” kedvező talajul szolgál a felfedezések, újítások számára (Farkas 2003, Csermely 2006). Szociológiai ihletésű kutatások a sporttehetségek migrációs sémáival foglalkoztak (Molnár, Gál 2008, Ács 2009).

Az *Economist Intelligence Unit* (2011) átfogó vizsgálatokat folytat arra vonatkozóan, hogy a világ mely szervezetei, illetve országai képesek legsikeresebben magukhoz csábítani, képezni és megtartani a tehetséges munkaerőt. Az összehasonlítás céljából létrehozott komplex tehetségmutató (*Global Talent Index*), valamint a különböző (például mobilitási, oktatási, K+F-, jövedelmi) mutatók alapján készített tematikus listákon Magyarország hatvan ország között jobbra a középmezőnyben szerepel. Ami igazi borúra adhat okot: tehetségvonzó képességünk a leggyengébbek közé tartozik.

A tehetségföldrajz hagyományaihoz elsőként Tóth (1990) tért vissza, aki tudományos életünk szereplőinek születési, lakó- és munkahelyadatait vizsgálva olyan területi egyenlőtlenségeket tapasztalt, amelyeket nem lehet a népességeloszlással vagy a településrendszer sajátosságaival magyarázni. Rávilágít arra, hogy parasztpolgári fejlődési pályát befutott alföldi mezővárosaink átlag feletti mértékben adtak minősített kutatókat, tudósokat az országnak, ám a szülőföldet elhagyó vándorlás haszonélvezői a főváros és egyetemi központjaink lettek.

A *talentumföldrajz* fogalmának bevezetése és a tehetség térbeliségét feltáró kutatások szorgalmazása ugyancsak Tóth (2000) nevéhez fűződik, míg az *alkotásföldrajz* fogalmát Vofkori (2003) definiálta. Sor került a tehetségföldrajz elméleti alapjainak tárgyalására is (Győri 2006). Egy nemrégiben megjelent atlaszban a tehetségföldrajz már önálló fejezetként szerepel (Tóth, Győri 2011). Az írók, költők életútját, alkotásait bemutató iskolai irodalomtörténeti atlasz tematikus tehetségterkép-gyűjteményként fogható fel (Papp, Váry 2000).

A lexikon mint adatformrás – egy hagyományos módszer újjáélesztése

Empirikus vizsgálataim kiindulópontja – hasonlóképpen, mint *Hantosnál* és *Somogyinál* – az a tétel, amely szerint, ha valaki kulturális vagy szociális teljesítménye jogcímén bekerült a Magyar Életrajzi Lexikonba (továbbiakban lexikon) az tehetségét realizálta, *ergo* tehetséges. Alapos okunk van feltételezni, hogy a mű szerzőinek száma (363 fő) és szakmai jártassága minimalizálja a tévedések lehetőségét, vagyis a szóban forgó személyek valóban érdemleges teljesítményt hoztak létre. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az e-fajta adattárakban bizonyos, jobban dokumentált teljesítmények prioritást élveznek, így értékesebbnek tűnhetnek, mint azok, amelyekről kevesebb referencia maradt fenn.

A következőkben azt az eljárást mutatom be, amellyel – a lexikon szövegállományát felhasználva – a modellezéshez használt *adattáblát* létrehoztam. A táblázat területi és időadatok mellett kódokra váltott tehetségadatokat is tartalmaz. Kialakításának főbb lépései a következők voltak:

a) *Megfigyelés*: A szócikkek előzetes tanulmányozása elegendő információt nyújtott a bennük szereplő, tehetségre utaló *speciális ismérvek* (például szakma, foglalkozás, beosztás) mint *attribútumok* rendszerezéséhez. Esetünkben egy *attribútum két entitást jellemez*: a tehetséges személyt és tehetsége fajtáját. Ez utóbbit figyelembe véve, a fentebb definiált tehetség típusokat szem előtt tartva, csoportnévvel és kódszámmal láttam el a felbukkanó entitásokat. Az így létrehozott előzetes *kódtáblázat* a későbbi ellenőrzött osztályba sorolás alapjául szolgált.

Hamar láthatóvá vált, hogy az adattábla tehetségkódokkal való feltöltését nem célszerű egyesével végezni, mert az rendkívül időigényes, s ugyanakkor reménytelen az összes attribútumot számba venni. Ezért úgy döntöttem, hogy az entitások felkutatására – a táblázatkezelő program adta lehetőséget kihasználva – *szűrést* alkalmazok. Ehhez azonban koncentráltabb mintára volt szükségem, olyanra, amely technikailag könnyen és egyértelműen kiemelhető a szócikkek szövegéből, ugyanakkor kellő reprezentativitást biztosít. Így esett választásom a rekordok *első mondatára*, amely a címszóban megnevezett személy azonosítása és rövid bemutatása.

Az első mondatok adatainak morfológiai határát különböző írásjelek, alkalmanként kötőszavak jelentik, például „*Czindery László (Pécs, 1792. júl. 6. – Pécs, 1860. jan. 24.): nagybirtokos, főispán, mezőgazdasági szakíró.*” Releváns adat a név, a születési és halálzási hely és év, valamint azok az ismérvek, amelyek egy-egy tehetségkategóriát azonosítanak (lásd a dőlt betűs kiemeléseket).

b) *Mintavétel*: Első technikai lépésként a Lexikon szövegállományát *Excel* táblázatkezelő programba exportáltam, majd töröltem azokat a címszavakat, amelyek csak másik címszóra irányítottak. *Szövegdaraboló* segítségével leválasztottam az első mondatokat a szócikkekről, majd az azonos típusú adatokat oszlopokba rendeztem. A speciális ismérvek kódolásához rekordonként négy kódhelyet hoztam létre (1. táblázat).

c) *Az adattábla és a kódtáblázat véglegesítése*: A mintavételt követően korrigáltam az adattáblán fellelhető hibákat, elírásokat. A településnevek egységesítéséhez a mai közigazgatási beosztást vettem alapul.

1. táblázat: Az adattábla rekordjainak szerkezete

Név (pl.)	Nem (ffi=1, nő=2)	A születés		A halálozás		Speciális ismérvek	1. kód- hely	2. kód- hely	3. kód- hely	4. kód- hely
		helye	éve	helye	éve					
Szablik István	1	Szeged	1746	Kalocsa	1816	fizikus, tanár	162	155	-	-

Forrás: saját szerkesztés.

A kódtáblázat entitásait tehetségtypusonként rendeztem. Az „intellektuális” típus további felosztását a Magyar Akadémiai Bizottság javaslata alapján készítettem el. Mivel ez nem ad útmutatást az egyes szakterületek besorolásához, azt egy részletesebb nyilvántartással, a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal *K+F-tárgyszórendszerével* ötvöztem. Bizonyos szakmák, hivatások többféle magas szintű képességet is feltételeznek, ilyenkor döntenem kellett azok hovatarozásáról: például a pedagógusi szerepkört – annak ellenére, hogy szociális kompetenciákat is igényel – intellektuális entitásként határoztam meg (2. táblázat).

A sportban, táncban, testi ügyességben kiemelkedők típusát a pszichológiai szakirodalomban közkeletű „*psichomotoros*” címkefelirat helyett egy tágabb asszociációs lehetőségeket kínáló megnevezéssel („mozgásműveltségi típus”) illettem. A *művészetek* kategóriáját a produktumhoz való viszony alapján három területre osztottam (alkotó-, előadóművészet, rendezői tevékenység). A „*társas*” (szociális) tehetségnek azokat tekintettem, akik vélhetően jól kommunikáltak, hatékonyan építettek kapcsolatokat, könnyen eligazodtak a társas viszonyok bonyolult rendszerében (például vezetők, üzletemberek, politikusok) (3. táblázat).

A szűrés megkezdéséhez szükséges információkat a korábban listázott attribútumok szolgáltatták. Ezek felhasználásával szabtam meg azokat a *kikötéseket*, amelyekkel az adattábla „speciális ismérvek” oszlopában az „AutoSzűrő” funkció „*Egyéni*” beállításával a kereséseket indítottam. Első kikötésként mindig egy *lexémát*, azaz a szó legrövidebb szótári alakját adtam meg (például *termeszt*). Azt a kikötést, amelynek találatai egyetlen tehetségcsoportot azonosítottak, a kódtáblázatba írtam, a csoport kódját pedig az adattáblán fellelt rekordokhoz illesztettem. Például *termeszt* (kikötés) → *növénytermesztő* (találat) → 111 (kód).

Amennyiben egy kikötés találatai több csoportot azonosítottak, szigorítottam a keresési feltételeken: a *lexémákat* – a tapasztalatok alapján – toldalékokkal bővítettem (például *vallás* → *vallási*, *vallásos*), illetve összetett szó részeként adtam meg (például *vallás* → *valláskutató*, *vallástörténész*). Ha két vagy több találat egy személynél ugyanazt az entitást determinálta, csak egy kódot rögzítettem (például *író*, *költő*, *humorista* → 311).

A bővítést és szűrést addig folytattam, míg az összes, előzetesen felvett és „menet közben” fellelt attribútumot be nem soroltam. Az eljárás végére azonban még így is maradtak kódolatlan adatok, vagyis a megfigyelés során nem került kezembe minden „kulcs”-lexéma. A kódolatlan ismérvek kezdő kikötéseit megállapítva, új keresést indítottam mindaddig, míg nem sikerült valamennyit osztályba sorolni (4. táblázat).

Modelljeim a születési és halálozási adatokkal készültek, vagyis a konklúziók az alábbi megkötésekkel értelmezendők:

a) A születési helyek reprezentálják azt a földrajzi-történelmi környezetet, s benne azokat az élethelyzeteket, amelyek fiatal korában segítették a

2. táblázat: Véglegesített kódtáblázat a kikötések és találatok nélkül (I.)
(T = találatok száma, F = fő)

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Csoport
100	intellek- tuális T: 18823 F: 11445	110	agrártu- dományi T: 753 F: 736	111	növénytermesztési és kertészeti tud. T, F: 263
				112	állatorvosi tudományok. T, F: 96
				113	állattenyésztési tudományok. T, F: 55
				114	élelmiszer-tudományok. T, F: 49
				115	erdészeti és vadgazdálkodási tudományok. T, F: 89
				116	általános és multidiszciplináris területek. T, F: 201
		120	bölcse- szettu- dományi T: 4766 F: 4024	121	történelemtudományok. T, F: 588
				122	művészeti és művelődéstörténeti tud. T, F: 499
				123	irodalomtudományok. T, F: 373
				124	nyelvtudományok. T, F: 812
125	filozófiai tudományok. T, F: 213				
126	néprajz és kulturális antropológiai tud. T, F: 205				
127	vallástudományok. T, F: 51				
128	média- és kommunikációs tudományok. T, F: 1717				
129	közgyűjteményekkel kapcsolatos tud. T, F: 308				
130	műszaki tudomá- nyai T: 1514 F: 1502	131	építőmérnöki tudományok. T, F: 107		
		132	építész-mérnöki tudományok. T, F: 409		
		133	anyag-tudományok és -technológiák. T, F: 73		
		134	gépészeti és villamosmérnöki tudományok. T, F: 364		
		135	vegyészmérnöki tudományok. T, F: 137		
		136	agrár és élelmiszer-ipari műszaki tud. T, F: 10		
		137	általános és egyéb műszaki tudományok. T, F: 414		
140	orvostud. T: 1327 F: 1302	141	elméleti és klinikai orvostudományok. T, F: 1160		
		142	gyógyszertudományok. T, F: 131		
		143	egészségtudományok. T, F: 36		
150	társada- lomtu- dományi T: 2961 F: 2837	151	közgazdaság-tudományok. T, F: 322		
		152	állam- és jogtudományok. T, F: 946		
		153	szociológiai tudományok. T, F: 61		
		154	pszichológiai tudományok. T, F: 61		
		155	neveléstudományok. T, F: 1395		
		156	sporttudományok. T, F: 125		
		157	had- és politikatudományok. T, F: 39		
		158	antropológia. T, F: 12		
160	termé- szettudo- mányi T: 1498 F: 1435	161	matematika- és számítástudományok. T, F: 213		
		162	fizikai tudományok. T, F: 149		
		163	kémiai tudományok. T, F: 180		
		164	földtudományok. T, F: 515		
		165	biológiai tudományok. T, F: 364		
		166	általános és multidiszciplináris természettud. T, F: 77		
170	hittudo- mányi T: 1497 F: 1354	171	egyházi, hittudományi irodalom. T, F: 179		
		172	egyházi vezetői szerep. T, F: 544		
		173	spirituális tevékenység. T, F: 774		
180	egyéb intellek- tuális T: 4507 F: 3558	181	feltalálói, felfedezői tevékenység. T, F: 60		
		182	úttörő-tevékenység. T, F: 243		
		183	pollhisztorok. T, F: 41		
		184	felsőfokú oktatás. T, F: 1815		
		185	tudományos fokozat. T, F: 2348		

Forrás: saját szerkesztés.

3. táblázat: A véglegesített kódtáblázat a kikötések és találatok nélkül (II.)
(T = találatok száma, F = fő)

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Csoport
200	mozgás- műveltségi T: 606 F: 547	210	sport T: 528 F: 471	211	egyéni sportok. T, F: 387
				212	csapatjátékok. T, F: 97
				213	olimpiai, világ- vagy Európa-bajnoki cím. T, F: 44
		220	tánc- és mozdulat- művészeti T: 78, F: 78	221	tánc- és mozdulatművészet. T, F: 77
300	művészi T: 5635 F: 5108	310	alkotóművészeti T: 3843 F: 3704	311	irodalmi alkotások. T, F: 2075
				312	képzőművészet. T, F: 1050
				313	iparművészet és kézművesség. T, F: 352
				314	zeneművészet. T, F: 366
		320	előadó-művészeti T: 1508 F: 1466	321	színpadi és filmszínészet. T, F: 770
				322	zenei előadó-művészet. T, F: 38
		330	rendezői T: 284, F: 284	331	színpadi, zenei, film-, rádiós és televíziós produkciók. T, F: 260
400	társas T: 3828 F: 3273	410	vezetői T: 1956 F: 1911	411	állami vezetői szerep. T, F: 782
				412	fontosabb állami, önkormányzati sze- rep. T, F: 354
				413	gazdasági vezetői tevékenység. T, F: 196
				414	mozgalmak vezetése, szervezése. T, F: 149
				415	egyéb vezetői, szervezői tevékenység. T, F: 475
		420	közügyi T: 1051 F: 1027	421	diplomáciai szerep. T, F: 159
				422	politikai szerep. T, F: 741
				423	politikai mozgalmi, nem vezető szerep. T, F: 112
				424	pártfogó, mecénás, humanitárius sze- rep. T, F: 39
		430	katonai, rendészeti T: 542, F: 542	431	felső vezetés. T, F: 286
				432	egyéb fegyveres testületi szerep. T, F: 256
		440	gazdasági-üzleti T: 279, F: 279	441	gazdasági-üzleti tevékenység. T, F: 279

Forrás: saját szerkesztés.

tehetség fejlődését. Ezek képviselik a *Hantos, Somogyi és Tóth* által ábrázolt *szülőitájat*.

b) A halálzási helyek jelentik azt a földrajzi-történelmi környezetet, s benne azokat az élethelyzeteket, amelyek később hozzájárultak a tehetség manifesztálódásához, produktivitásához. Ezeket kvázi *utolsó alkotási színhelyként* értelmezhetjük.

A modellezés célját tekintve – ilyen adattömeg mellett – nem tartottam perdöntőnek, hogy a születés vagy halálzás adott helyen véletlenszerűen, illetve a történelmi körülmények hatására is bekövetkezhetett. Fontos leszögez-
nem, hogy eredményeim *modellértékűnek tekintendők*, belőlük túlságosan

4. táblázat: A kódtáblázat egy tipikus sora

Kód	Típus	Kód	Terület	Kód	Csoport	Kikötések	Találatok (speciális ismérvek)
1	intellektuális	110	agrártudományok	111	növénytermesztési és kertészeti tudományok	termeszt, kertész, kerttervező, kertművész, pomológus, dendrológus, nemesít, növényvédelem, növényvédelmi, gabona, vetőmag, agrobotanikus, szőlész, borász, ampelológus, ampelográfus, pincemester, hagyma, gyümölcs, arborétum	növénytermesztő, kertészmérnök, gyümölcskertész, pomológus, dendrológus, műkertész, kerttervező, kertművész, kertész szaktanár, kertészeti és méhészeti szakiró, szőlő-, zöldség-, dísznövény-, gyógynövénytermesztő v. -nemesítő, növényvédelmi szakember, növényvédelem kutatója, paprika-, burgonya-, gyümölcs-, búza-, rózsá-, gyógynövény-, szőlő-, növénynemesítő, a vetőmagvizsgálat szakembere, gabona-szakértő, szőlő- és gyümölcsstermelő, borász, szőlész, szőlészeti és borászati kutató v. szakember, ampelológus, ampelográfus...

Forrás: saját szerkesztés.

„messzemenő” következtetéseket levonni nem szabad! A modellek nem tükrözhetik a teljes valóságot, csak annak hasznosítható és nyilvánvalóan megérthető részét (Haggett 2006). Vitathatatlan továbbá, hogy a kiválóság felé vezető útnak egyéb, igen fontos térbeli állomásai is vannak (például képzési helyek, munkahelyek), amelyek a szócikkek alapján többé-kevésbé azonosíthatók. Ezek feldolgozása és értékelése azonban már újabb tanulmány tárgya lehetne.

A térbeliség modellezéséhez településekre és megyékre vonatkozó úgynevezett *tehetségháztartási* mutatókat alakítottam ki. *Tehetségkibocsátási* értéknek a születések, *befogadási* értéknek a halálozások számát tekintem. *Megtartottnak* minősül az, aki ugyanazon földrajzi helyen halt meg, mint ahol született, *elvándorlónak* pedig az, aki másikon. A meghaltak közül a megtartottak számát a helyben, a *vonzottakét* a másutt világra jöttek száma adja.

Az ArcGIS térinformatikai szoftverrel történő kartográfiai modellezést korlátozta, hogy csak Magyarország mai területére vonatkozóan állt rendelkezésemre hiánytalan térinformatikai adatbázis. A tehetség-háztartási modellek ennek ellenére hasznavehetőek, közülük a következő fejezetben *néhány alapváltatot* ismertetek.

A tehetségáztartás *abszolút mutatóit* a teljes sokaságon, az első konkrét születési időponttól (i. u. 819) az utolsó halálozási időpontig (1990), valamennyi pontosan meghatározott születési és halálozási helyre vonatkozóan vizsgáltam. Összehasonlítás céljából, a KSH adatainak segítségével, *1000 lakosra vetített fajlagos mutatókat* hoztam létre ekképpen:

$$y^k = \frac{\sum K^{1\dots n}}{P^n} \cdot 1000$$

Ahol:

K = egy adott település vagy megye évenkénti abszolút kibocsátása egy adott időszak alatt;

P^n = egy adott település vagy megye népességszáma az utolsó, n -edik évben;

y^k = egy adott település vagy megye fajlagos kibocsátási indexe.

A fajlagos mutatókat a befogadás (B), megtartás (M) és a vonzás (V) értékeire is elkészítettem, s *településkategóriák* szerinti bontásban is elemeztem. A *területi változások* mértékét a különböző periódusokra számított fajlagos mutatók *hányadosa* tükrözi. A központok tehetségbefogadásának *koncentrációs* indexe az alábbiak szerint alakult:

$$C^{kj} = \left(\frac{\sum B_k^{1\dots n}}{\sum B_j^{1\dots n}} \right) \Bigg/ \left(\frac{P_k^n}{P_j^n} \right)$$

Ahol:

B_k = a befogadott tehetségek évenkénti száma k megyeszékhelyen egy adott időszak alatt,

B_j = a befogadott tehetségek évenkénti száma j megyében egy adott időszak alatt,

P_k^n = a népesség száma k megyeszékhelyen egy adott időszak utolsó évében,

P_j^n = a népesség száma j megyében egy adott időszak utolsó évében.

Az 1 feletti érték a népességtömörítő hatásnál erősebb, az 1 alatti érték pedig gyengébb tehetségkoncentráló hatást jelent.

A tehetségáztartás modellezése

A következőkben vázolt eredmények egy részletes analízis (Győri 2010) termékei, amelyekről – terjedelmi korlátok miatt – csak kivonatossan számolhatok be. Ugyanakkor feltűnhet az olvasónak az is, hogy térképeim többségén a

tehetség osztatlanul, szubsztanciális egészként jelenik meg, noha alkalmazott módszerem részletesebb interpretációt (például tehetségterületenkénti bontást) is lehetővé tett volna. Ezt részben szemléleti, részben gyakorlati szempontok magyarázzák.

Az előbbi oldaláról nézve: először – akárcsak Hantos – a magyarság teljes kultúrtörténetét felölelő, *globális* megközelítéssel kívántam élni. *Magyari Beck* (1990) véleményét osztva úgy gondolom, a *tehetség kulturális derivátum*, a kultúra egészéből táplálkozik, s annak egészére irányul. Különböző válfajainak kialakulásában ez mindenképpen közös (s e tekintetben akár egy balettművész és egy politikus tehetsége is párhuzamba állítható). A kultúrember tiszteli elődei alkotásait, hősiességét, ezért a „nagy emberek” születési vagy halálozási helye, teteteinek színhelye *tartalomtól függetlenül* szakralizálódik (Dénes 1996).

A gyakorlat oldaláról közelítve: a módszer, amellyel a tehetségkategóriákat létrehoztam, a *tehetségre* utaló attribútumok megtalálására, a „személyekig menő” szűkítésre épült. A szűrés és ellenőrzött osztályba sorolás pedig ezekből az egyedi attribútumokból indult a magasabb osztályok, végső soron pedig a tehetség *általános jelensége* felé. A tehetség ily módon való kvantifikálása tette lehetővé annak általános modellezését. A köztes tehetségkategóriák persze nem feleslegesek, hiszen fontos tájékozódási pontokat, differenciálási lehetőségeket adnak számunkra. Néhány „szakmai” modell már készült segítségükkel (Győri et al. 2011), továbbiak szerkesztésre várnak.

A 17 090 fős mintából 16 603-an kaptak legalább egy tehetségkódot. A maskulinitási arány magas (100 nő/1434 férfi). A vizsgáltak fele a 19., harmadrésze a 20. században született, míg a halálozások háromnegyede a 20. századra esett. Az egy időben működő tehetségek száma az 1930-as, 1940-es években érte el csúcspontját. A mortalitási mutatók kedvezőek: az átlagos élettartam 66,1 év. Legtovább az intellektuális (66,9 év), legrövidebb ideig a mozgásműveltségi típusba tartozók éltek (64,4 év).

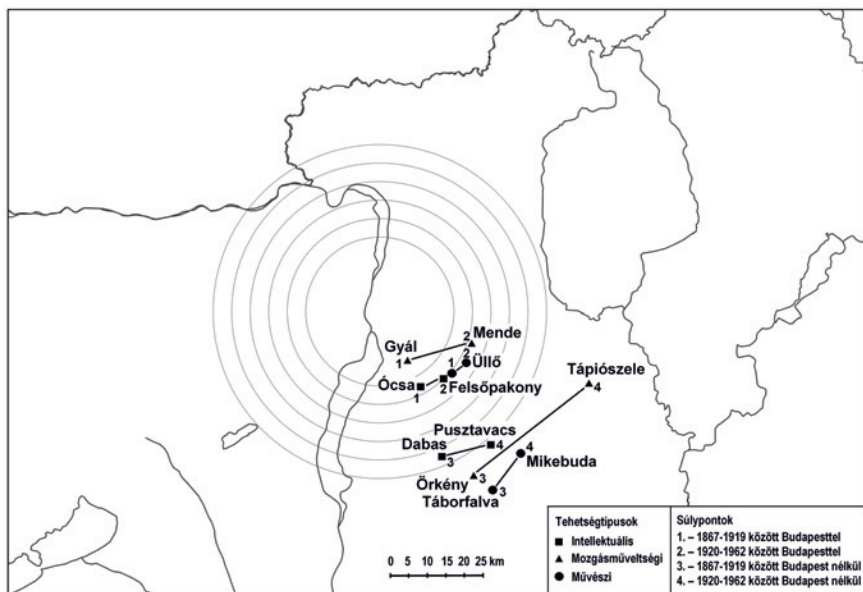
Személyenként átlagosan 1,75 kódot osztottam ki (65% intellektuális, 20% művészi, 13% társas és 2% mozgásműveltségi). Egy személy egy kategóriába csak egyszer kerülhetett.

A *nyers tehetség-háztartási mutatók* alapján a történelmi Magyarország városai közül magasan kiemelkedik Budapest, amely kibocsátásban a talentumok 23,1, befogadásban pedig 54,5%-át adta. A regionális centrumok szintjén Kolozsvár, Debrecen és Szeged minden szempont szerint a többi város elé került. A mai államhatárhoz viszonyított vándorlási egyenleg pozitív (2748 fő). Budapest elsőprő fölénye mellett azonban a települések csak 5%-a tudott többletet felmutatni.

A területi fejlődést jól érzékelteti a *kibocsátóhelyek súlypontjának áthelyeződése*. A születésszámmal súlyozott súlypontok koordinátáit két periódusra, az 1867–1919 közötti, valamint az 1920–1962 közötti időszakra számítottam ki. Budapest óriási „tömege” miatt a változást nélküle is célszerű volt megje-

1. ábra: Az intellektuális, mozgásműveltségi és művészi típusba tartozó tehetségek kibocsátási súlypontjának elmozdulása két időszak (1867–1919 és 1920–1962) figyelembevételével

Forrás: saját számítás és szerkesztés.

leníteni. Mindezek tanulsága szerint a tehetségtér súlypontja kelet felé tolódott. Az elmozdulás a sport kultúraelemeinek viszonylag gyors diffúziója következtében a „legfiatalabbnak” számító mozgásműveltségi területen volt a legnagyobb (1. ábra).

Az 1960. évi népességi adatokkal számolt *fajlagos kibocsátásban* népesebb településeink közül történelmi kisvárosaink (például Kőszeg, Sátorlajúj hely), iskolavárosaink (például Sárospatak, Keszthely), alföldi mezővárosaink (például Baja, Makó) és egyetemi központjaink (például Sopron, Szeged) tűnnek ki. Arányában nagyvárosaink (≥ 50 ezer fő) adták a legtöbb (1,38%), középfalvaink (2–5 ezer fő) a legkevesebb tehetséget (0,62%).

Az 1990. évi népességadatokra vonatkoztatott *fajlagos befogadási* értékek egyetemi városaink, egyházi központjaink (például Esztergom, Kalocsa), valamint Balaton-parti üdülővárosaink (Balatonfüred, Balatonalmádi) magas részvételét tükrözik. Leggyengébb befogadónak az 5–10 ezer főt számláló településeink mutatkoztak.

Legjobb *fajlagos megtartóképességű* településeink között feltűnően sok a saját értelmiségét „kitermelő” alföldi mezőváros (például Nagykőrös, Szentes). A legtöbb tehetséget regionális központjaink, iskolavárosaink, egyházi székhelyeink és üdülővárosaink *vonzották*. Budapest értékei újra kiugróak. Az apró- és kisfalvak alacsony lélekszáma *fajlagos* mutatóikat szélsőségesen befolyásolta.

A kibocsátás, megtartóképeség és vonzóképeség fajlagos indexe alkalmaznak tűnt arra, hogy felhasználásukkal modellezsem a 25 ezer főnél népesebb települések (közép- és nagyvárosok) *tehetség-háztartási alapváltozatait*. 47 települést fajlagos mutatóik értékeinek alsó harmadszintjét jelző 33., valamint kétharmadszintjét mutató 67. percentilis értékéhez viszonyított helyzete alapján kategorizáltam. Az alsó harmadba eső mutatókat „rossznak” (R), a középsőbe jutókat „közepesnek” (K), a felsőbe jutókat pedig „jónak” (J) minősítettem. Ezáltal a lehetséges 24 közül 14 variáns különült el. A változatokat a minősítési csoportok kombinációinak rövidítésével jelöltem (például JJK = jó kibocsátó-, jó megtartó-, közepes vonzóképeség) és táblázatba foglaltam. Közülük – terjedelmi korlátok miatt – csak a jó kibocsátók táblázatát közlöm.

Az ország tehetségháztartását meghatározó főváros a jók között is külön kategóriát alkot. A JJJ csoportba három egyetemi központ, három egyházi székhely, valamint Kecskemét került (5. táblázat).

5. táblázat: A jó fajlagos tehetségkibocsátású közép- és nagyvárosok változatai Magyarországon

Értékelés	Település	fajlagos indexe		
		Kibocsátás (y^k)	Megtartás (y^m)	Vonzás (y^v)
JJJ+	Budapest	2,19	1,45	3,17
JJJ	Sopron	2,67	0,56	1,82
JJJ	Vác	2,39	0,21	1,29
JJJ	Szeged	1,97	0,27	1,13
JJJ	Esztergom	1,92	0,17	1,68
JJJ	Eger	1,92	0,15	0,86
JJJ	Kecskemét	1,67	0,22	0,54
JJJ	Debrecen	1,65	0,24	1,09
JJR	Makó	1,98	0,18	0,11
JKJ	Pápa	1,90	0,03	0,86
JKJ	Veszprém	1,88	0,08	0,74
JKJ	Szombathely	1,75	0,08	0,43
JKJ	Győr	1,65	0,11	0,65
JKK	Baja	2,15	0,03	0,41
JKK	Székesfehérvár	1,67	0,06	0,37
JKK	Szekszárd	1,64	0,05	0,38

Megjegyzés: J = jó, K = közepes, R = rossz

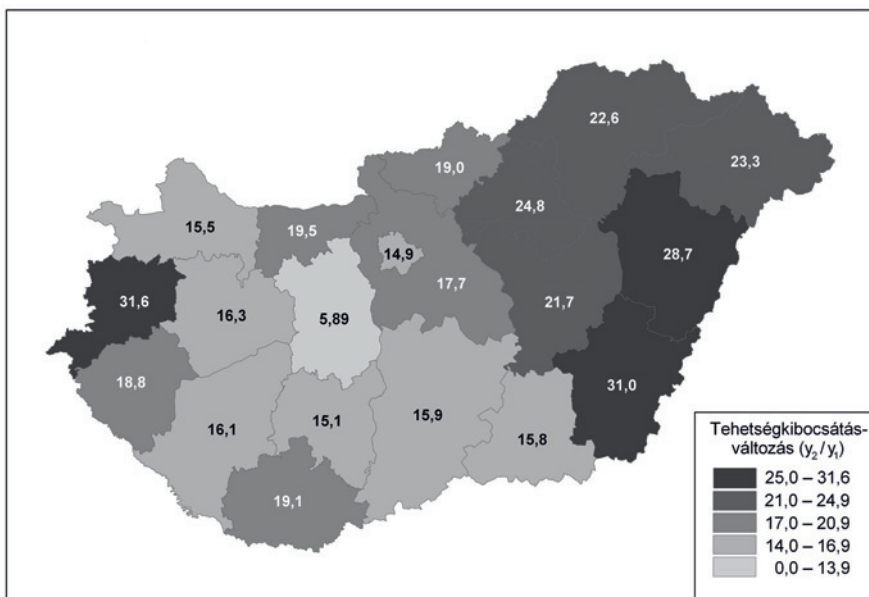
Forrás: saját számítás és szerkesztés.

Jó kibocsátás és rossz megtartóképeség sohasem, jó kibocsátás és rossz vonzóképeség pedig csak ritkán járt együtt, vagyis a kibocsátásnak kedvező környezet nagy megtartó- és jó vonzerőt is jelentett. A JJJ kategórián túl a jó megtartóképeségű városok többnyire alföldiek (például Makó, Hódmezővásárhely), a jó vonzóképeségűek pedig kevés kivétellel dunántúliak (például Pécs, Tata) voltak. A legrosszabb tehetségháztartás a volt „szocialista” iparvárosainkat (például Ajkát, Kazincbarcikát) és a budapesti agglomeráció elővárosait (például Érdet, Dunakeszit) jellemezte.

A megyék tehetség-háztartási mutatóit a kiegyezéstől 1990-ig számított időszakra, a kibocsátás és a befogadás mutatóit pedig azon belül további két periódusra bontva (1867–1919 és 1920-tól 1962-ig, illetve 1990-ig) vizsgáltam. A mai államhatárt átlépő migráció torzító hatását kiküszöbölendő a megyei mintákba csak azok adatai kerültek, akik az ország mai területén születtek és haltak meg.

A *tehetségkibocsátás* nyers makroregionális értékeit tekintve a Dunántól keletre fekvő megyék – Csongráddal az élen – mindkét időszakban felülmúlták a dunántúliakat, noha kivételek mindkét oldalon akadtak. Ugyanez a fajlagos értékek tekintetében csak a második periódusra volt igaz. A *területi változás indexei* azt a közel száz év alatt végbement fejlődést szemléltetik, amelyben nagy szerepet kapott a jövedelmi viszonyok javulása, a képzettségi szint általános növekedése, valamint a tudomány és kultúra infrastrukturális feltételeinek gyarapodása (2. ábra). A *koncentrációs indexek* a területi kiegyenlítődség folyamatait jelezték: a javulás mértéke általában nem a megyeszékhelyeken, hanem azok vonzáskörzetében volt nagyobb.

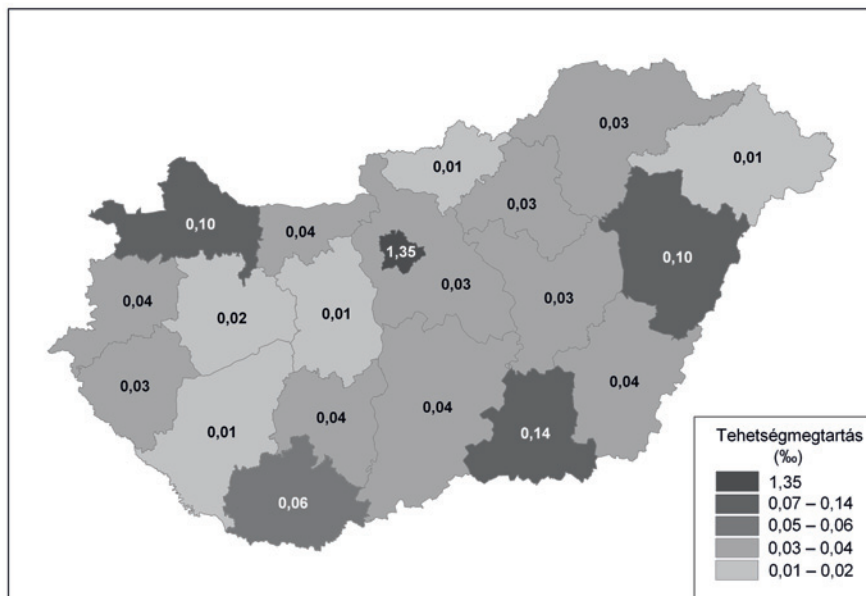
2. ábra: A megyék fajlagos tehetségkibocsátásának változási indexe az 1. (1867–1919) és a 2. (1920–1962) periódus figyelembevételével Magyarországon

Forrás: saját számítás és szerkesztés.

A *tehetségbefogadásban* regionális centrumaink tömörítőhatása érvényesült, értékeik a megyei mutatókat erősen befolyásolták. A megyeszékhelyek fölényét magas befogadóképességű települések (például Sopron,

3. ábra: A megyék fajlagos tehetségmegtartása 1867–1990 között Magyarországon

Forrás: saját számítás és szerkesztés.

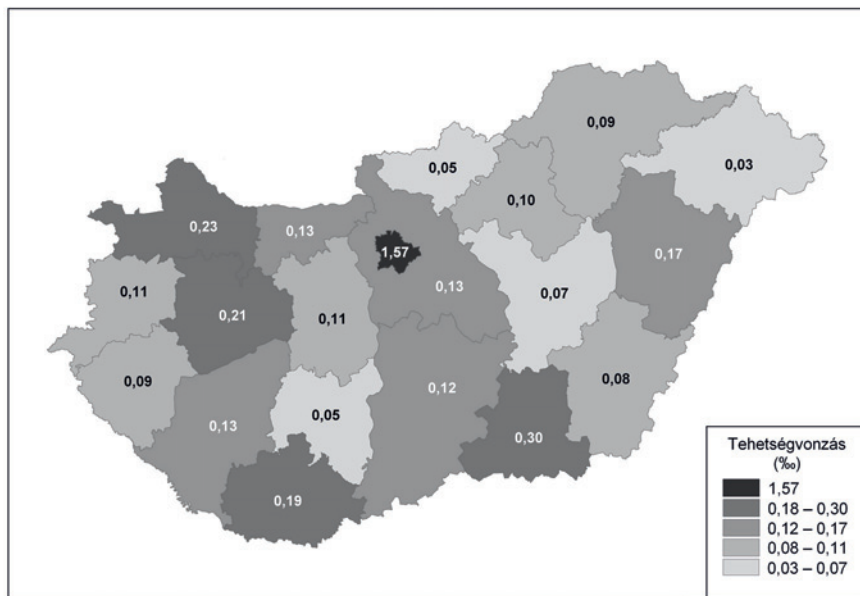
Esztergom, Sárospatak) mérsékelhetik. *A dunántúli megyéket az átlagnál jobb befogadónak találtam, ami – tekintve, hogy kibocsátásuk átlag alatti volt – a tehetségek máshonnan történő elvonását igazolta. A két periódus átlagai szerint a leggyengébb pozícióból induló alföldi megyék (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok) és Baranya tehetségbefogadó kapacitása növekedett leginkább.*

Budapest egyeduralma mellett bármely megye *tehetségmegtartása és -vonása gyengének tekinthető. A fővárosé az összes megtartott 86%-a, s az elvándorlók 75%-a Budapesten halt meg. A megyei minták ilyen módon lecsökkent elemszáma miatt úgy döntöttem, a megyék tehetségmegtartását és -vonását a két időszak összevont értékei alapján modellezem.*

A megtartóképesség abszolút és fajlagos mutatói az alföldi megyék mérsékelt előnyét tükrözik (3. ábra). A Dunántúlon feltűnő Veszprém, Fejér és Somogy megye gyenge mutatója. A fajlagos vonzásértékek a Dunántúl enyhe dominanciáját érzékeltetik, ami újra a tehetségek nyugatra vándorlására utal (4. ábra).

A megyék jó kibocsátó- és jó megtartóképessége rendszerint együtt jelentkezett. A legjobb tehetség-háztartású megyék területe vagy területének nagy része az ország – Beluszky (2000) által definiált – legkorábban modernizálódott zónáihoz tartozik (Északnyugat-Magyarország, az Alföld nagy része). A kedvező mutatókat a jó közlekedés-földrajzi helyzet, az intenzív kapcsolatrendszer, a városi

4. ábra: A megyék fajlagos tehetségvonzása 1867–1990 között Magyarországon

Forrás: saját számítás és szerkesztés.

funkciók korai kialakulása, a lakosság polgárosultsága, innovációbefogadó és -közvetítő képessége, vagyoni helyzete, iskolázottsága és speciális kultúrája eredményezhette (6. táblázat).

A leggyengébb indexeket északkelet-magyarországi megyéink (Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg) produkálták, ahol a periferikus helyzet, a település-földrajzi adottságok (városhiányos térségek, aprófalvak), a kulturális infrastruktúrának a gyors népességgyarapodással lépést tartani nem tudó fejlődése és a hátrányos szocioökonómiai környezet visszahúzóerőként működtek.

6. táblázat: A jó fajlagos tehetségkibocsátású megyék változatai Magyarországon

Értékelés	Megye	Kibocsátás (γ^k)	Megtartás (γ^m)	Vonzás (γ^v)
		fajlagos indexe		
JJJ	Csongrád	0,654	0,141	0,301
JJJ	Győr-Moson-Sopron	0,472	0,098	0,229
JJJ	Hajdú-Bihar	0,455	0,100	0,169
JJK	Vas	0,548	0,047	0,109
JJR	Békés	0,376	0,049	0,078
JKR	Jász-Nagykun-Szolnok	0,388	0,004	0,070

Megjegyzés: (J = jó, K = közepes, R = rossz)

Forrás: saját számítás és szerkesztés.

Összegzés

A tehetségföldrajz a geográfia újjászülető kutatási területe, amely tradíciókkal és formálódó elméleti háttérrel rendelkezik. Két látásmódja, a talentumföldrajz és az alkotásföldrajz a tehetség térbeliségét, valamint a tehetség és a földrajzi környezet struktúráinak viszonyát, kölcsönhatásait vizsgálja. A terület tárgyegeységen, a tehetséget megvalósított talentumokon, illetve teljesítményeiken keresztül képes megragadni. A tehetség térbeli manifesztációja a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer egyik vetülete.

A tehetségföldrajz hagyományos adatforrása a lexikon, de adatbázisaként szolgálhat bármely egyéb adattár, amely a kimagasló kulturális vagy szociális teljesítményeket és/vagy létrehozóikat listázza (például tudományos almanachok, doktori és szakmai jegyzékek, szabadalmi adatok, sport- vagy tanulmányi versenyek, diákköri konferenciák eredményei, sportegyesületek játékoskeretének adatai).

Jelen kutatás újszerűsége – földrajzi és kultúrtörténeti adalékain túl – fogalmi rendszerében, adaptálható módszertanában és tematikus térképeiben keresendő. A települések tehetségháztartásának földrajzi modellezése – magát a modellalkotást prioritásnak tekintve – széles perspektívából, a tehetséget kulturális entitásként értelmezve, tág időkeretek között valósult meg. Az elemzésekben előnyt élveztek a területi szempontok, de időbeli vagy tehetség típusonkénti összehasonlítások is teret kaptak.

A modellek megvilágították, számszerűsítették azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyekről eddig nem, vagy csak alig voltak konkrét adataink. Bebizonyították, hogy a tehetség területi egyenlőtlenségei éppúgy modellezhetők, mint bármely más társadalmi-kulturális jelenségé. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a modellek kialakításához használt minta további – földrajzi, történeti vagy szakmai logikájú – szűkítése az itt bemutatottnál speciálisabb összefüggéseket is feltárhatna. Az effajta kezdeményezések – csakúgy, mint az adatbázis bővítése, a kartográfiai modellek területi kiterjesztése és a jelenségek okainak részletes feltárása – a kutatás jövőbeli irányát jelentik.

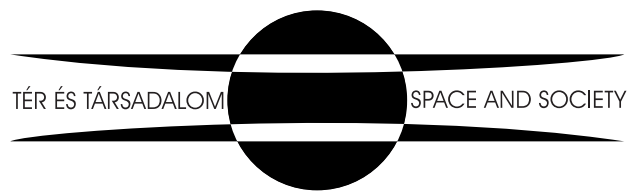
Irodalom

- Ács P. (2009): A hazai sportolók migrációjának empirikus vizsgálata. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2., 14.
- Báthory Z. (1973): A falu–város különbség hatása a tanulás eredményességére. In: Kiss Á. (szerk.): *Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 112–147.
- Becsei J. (1983): A társadalmi osztályok és rétegek térbeli elhelyezkedése az Alföldön. *Alföldi Tanulmányok*, 7., 103–134.
- Beluszky P. (2000): A magyarországi településrendszer fejlődése. In: Enyedi Gy. (szerk.): *Magyarország településkörnyezete*. MTA, Budapest, 9–76.

- Berényi I. (1997): *A szociálgeográfia értelmezése*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- B. Horváth E., Boros F. (1984): A szellemi potenciál egyes területi kérdései. *Alföldi Tanulmányok*, 8., 219–247.
- Bibó I. (1930): *Földrajzi szempontok a magyar lélek mai megítélésében*. Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára, IV. (Társadalom- és Néprajzi) Szakosztály Közleményei, 6., 1–34.
- Csanády M. T., Kmetty Z., Kucsera T. G., Személyi L., Tarján G. (2008): A magyar képzett migráció a rendszerváltás óta. *Magyar Tudomány*, 5., 603–616.
- Csapó B. (2003): Iskolai szelekció Magyarországon az ezredfordulón. In: Körtvélyesi Zs., Sz. Maknics Zs., Németh M., Rácz Á., Soós J., Szilárdi R., Varga A. (szerk.): *Esélyegyenlőtlenségek a mai magyar társadalomban*. Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium, Szeged, 28–33.
- Csath M. (2002): Erős társadalmi tőke, sikeres nemzet. *Valóság*, 5., 82–92.
- Csermely P. (2006): Innováció és tehetség gondozás. *Magyar Szemle*, 1–2., 109–121.
- Czirbusz G. (1917): *Az ember geográfiája. Anthropológia. II. rész*. Franklin-Társulat, Budapest
- Dékány I. (1924): Az ember és környezete viszonyának új elmélete. *Földrajzi Közlemények*, 1–3., 1–23.
- Dénes Z. (1996): Interetnikus kapcsolatok a Parciumban. In: Pál Á., Szónokné Ancsin G. (szerk.): *Határon innen, határon túl*. JATE Gazdaságföldrajzi Tanszék – JGYTF Földrajz Tanszék, Szeged, 196–198.
- Dövényi Z. (2005): A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás néhány területi aspektusa. *Kisebbségkutatás*, 3., 338–344.
- Economist Intelligence Unit (2011): *Global Talent Index Report. The outlook to 2015*. Heidrick & Struggles, http://www.globaltalentindex.com/pdf/Heidrick_Struggles_Global_Talent_Report.pdf Letöltés: 2011. június 27.
- Enyedi Gy. (1986): *Település és társadalom*. Műhelytanulmány. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest
- Florida, R. (2002): The Economic Geography of Talent. *Annals of the Association of American Geographers*, 4., 743–755.
- Fodor F. (1948): *A magyar lét földrajza*. Kézirat, MTA FKI, Budapest
- Forray R. K., Kozma T. (1993): Tanulási szándékok és elhelyezkedési lehetőségek. *Info-Társadalomtudomány*, 26., 39–49.
- Győri F. (2004): A régióközpontok szerepe a tehetségeloszlásban Magyarországon. In: Csapó T., Kocsis Zs., Lenner T. (szerk.): *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után*. Berzsenyi Dániel Főiskola Társadalomföldrajz Tanszék, Szombathely, 182–193.
- Győri F. (2006): A tehetség földrajzának elméleti megközelítése. *Földrajzi Közlemények*, 1–2., 15–27.
- Győri F. (2010): *A tehetségföldrajz elméleti és gyakorlati kérdései – Magyarországi modellvizsgálatok*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola
- Győri F., Domokos M., Balogh L. (2011): A magyarság sporttehetségei egy földrajzi modellvizsgálat tükrében. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 2., 38.
- Haggett, P. (2006): *Geográfia*. Typotex, Budapest
- Hantos Gy. (1936): *Magyar Tájak – Magyar Kiválóságok*. Szerző kiadása, Budapest
- Heller, K. A., Mönks, F. J., Sternberg, R. J., Subotnik, R. F. (eds.) (2000): *International Handbook of Giftedness and Talent*. Elsevier, Amsterdam–Lausanne–New York–Oxford–Shannon–Singapore–Tokyo
- Hézszer A. (1935): A kulturák földrajzi alapjai. *Földrajzi Közlemények*, 63. évf., 317–325.
- Kenyeres Á. (szerk.) (2004): *Magyar Életrajzi Lexikon. DVD könyvtár VI. Arcanum, Budapest*
- Kovács Z., Murie A., Musterd, S., Gritsai, O., Pethe, H. (2007): *Comparing paths of creative knowledge regions*. AMIDSt, University of Amsterdam (ACRE report 3.)
- Kozma F. (1981): *Az emberi tényező a gazdasági fejlődésben*. Kossuth Kiadó, Budapest
- Kozma F., Falusné Szikra K. (2002): A humántőke állapota és beilleszkedésünk Európába. *Társadalom és Gazdaság*, 2., 149–171.
- Kozma T. (1983): Szellemi életünk regionális központjai. *Magyar Tudomány*, 3., 181–194.
- Kőszegfalvi Gy. (1975): A szellemi élet szerepe a városfejlesztésben. *Területi Statisztika*, 6., 557–570.
- Lengyel B. (2004): A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer. *Tér és Társadalom*, 2., 51–71.

- Lengyel B., Ságvári B. (2009): Kreatív foglalkozások és regionális tudásbázis: Fogalmak, folyamatok és területi összefüggések. *Tér és Társadalom*, 4., 1–26.
- Lengyel I. (2010): A regionális és helyi gazdaságfejlesztés megújulásának szempontjai. In: Fábíán A. (szerk.): *Párbeszéd és együttműködés*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 173–194.
- Magyari Beck I. (1990): Az egyes ember célja elsősorban az emberség kell legyen. In: Szántó R. T., Zsolnai L. (szerk.): *Kétszemélyes egyetem*. Magvető Kiadó, Budapest, 77–97.
- M. Császár Zs. (2003): *Magyarország oktatásföldrajza*. Pannónia Tankönyvek, Pécs
- Molnár Gy., Gál A. (2008): A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 3., 12–15.
- Mönks, F. J., Boxel, H. W. (1996): A Renzulli-modell kiterjesztése és alkalmazása serdülőkorban. In: Balogh L., Herskovits M., Tóth L. (szerk.): *A tehetségfejlesztés pszichológiája*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 67–82.
- Mühlmann, W. E. (2005): *Rassenkunde*. <http://194.95.188.39:8080/JDG/browse?id=JRE0829&year=1932> Letöltés: 2005. augusztus 12.
- Nemes Nagy J. (1988): A szellemi élet térszerkezete. *Tervgazdasági Fórum*, 1., 60–69.
- NKTH [Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal] 2005: K+F Tárgyszórendszer, <http://nkr.info.omikk.bme.hu/KFTargyszorendszer-Hu-Eng-050322-1130.pdf>
- Neuwirth G. (2005): *A középiskolai munka néhány mutatója 2004*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- Odin, A. (1895): *Genèse des grands hommes*. H. Welter, Paris
- Papp-Váry Á. (2000): *Irodalomtörténeti atlasz*. Cartographia Kft., Budapest
- Pintér J. (1928): *Pintér Jenő magyar irodalomtörténete*. 2. kötet. Franklin-Társulat, Budapest
- Pusztai L-né (1997): Iskolaszervezet és tehetséggondozás. *Új Pedagógiai Szemle*, 1., 40–43.
- Ranschburg J. (1989): A tehetséges tanulók speciális képzésének elméleti és gyakorlati kérdései. In: Ranschburg J. (szerk.): *Tehetséggondozás az iskolában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 7–46.
- Rechnitzer J. (1993): *Szétszakadás vagy felzárkózás (A térszerkezetet alakító innovációk)*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs-Győr
- Renzulli, J. S. (1976): The enrichment triad model: A guide for developing defensible programs the gifted and talented. *Gifted Child Quarterly*, 20., 303–326.
- Rittgasser I. (2009): Kreatív kistérségek Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 4., 27–44.
- Roska T. (2001): Információs technológia az ember szolgálatában. In: Závodszy P. (szerk.): *Tudomány és társadalom*. MH STRATEK, Budapest, 81–88.
- Saller, K. (1932): Die Intelligenzunterschiede der Rassen Deutschlands. *Eugenik*, 2., 1–6.
- Saxenian, A. (2006): *The New Argonauts: Regional advantage in global economy*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London
- Ságvári B., Lengyel B. (2008): *Kreatív atlasz*. Demos, Budapest
- Somogyi J. (1942): Magyarország tehetségterképe. *Társadalomtudomány* (különlenyomat) 1.
- Szaveljeva, M. (2003): Paradokszalajna szusnoszty tvorcsestvih szposzobnosztyej (opüt Frejda). In: Moreva, L. (red.): *Tvorenyije - tvorcsestvo - reprodukcija: isztoricseszkih i ekzisztencialnij opüt*. Eidosz, Szankt-Petyerburg, 175–197.
- Teleki P. (1934): *Európáról és Magyarországról*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest
- Tóth B. I. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. *Tér és Társadalom*, 1., 65–81.
- Tóth J. (1990): A tudományos minősítéssel rendelkezők születési, lakó- és munkahelyeinek területi sajátosságai. In: Tóth J. (szerk.): *Tér-Idő-Társadalom*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 225–267.
- Tóth J. (2000): A talentumföldrajz néhány kérdése. In: Szukk O., Tóth J. (szerk.): *Globalitás, regionalitás, lokalitás*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 257–262.
- Tóth J., Győri F. (2011): Tehetségföldrajz. In: Kocsis K., Schweitzer F. (szerk.): *Magyarország térképében*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 117–120.
- Vári P. (szerk.) (1997): *Monitor '95*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest
- Vekerdi L. (1982): Sok vagy kevés a magyar Nobel-díjas? *Természet Világa*, 1., 2–4.
- Vofkori L. (2003): *A földrajztudomány rendszertana*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- Zsolnai L. (2005): *Pedagógiai kreatológia és pedagógiai talentológia*. <http://www.mateh.hu/zsolnai.htm> Letöltés: 2005. február 27.

TÉR ÉS TÁRSADALOM

SPACE AND SOCIETY